

FATİMƏ REZAYEVANIN SİRRİ, O HƏM DƏ FATİMƏ RIZA-ZADƏDİR

Moskvada təhsil aldığı zaman (1962-64) Lenin adına kitabxanada 20-30-cu illərin jurnallarına baxırdım. İndi çıxan "İnostrannaya literatura", o vaxt "İnternatsionalnaya literatura", lap ondan da əvvəl, yəni 20-ci illərdə "Vestnik inostrannoy literaturı" adı ilə çap olunurdu.

Həmən o "Vestnik"-in səhifələrində mənim diqqətimi çəkən bir imzaya rast gəldim. Jurnalın 1928-ci il 8-ci sayında **FATİMƏ REZAYEVANIN** "Piskator teatrının iki tamaşası", 12-ci də isə "Paris teatrları" məqaləsi Fatimə Riza-zadə imzası ilə verilmişdi.

Məşhur alman rejissoru, o illərin kommunisti olmuş Ervin Piskatorun Proletar teatri Berlindəydi. İkinci məqalənin altında isə "Paris" yazılmışdı. Belə çıxırdı ki, müəllif vaxtilə hər iki paytaxtda olub, öz gözü ilə gördüyü tamaşalar barədə təəssüratını bildirmiş. İmzadan o da bəllidir ki, bu qadın heç şübhəsiz ki, azərbaycanlı olub. Görəsən bu naməlum həmyerlimiz kimməmiş və iki Avropa paytaxtının teatr aləmi haqqında necə olub ki, nüfuzlu Moskva jurnalında belə peşəkar məqalələr çap etdirib?

"Fatimə" tapmacası həqiqətən mənim dərin marağıma səbəb oldu. Moskvadan qayıdandan sonra teatr tariximizin ən yorulmaz və dərin bilicilərindən saydığım Qulam Məmmədliyə üz tutdum. Onda Qulam müəllim də məni maraqlandıran suala cavab tapa bilmədi. Amma, son dərəcə səliqəli, dəqiq, öz işinin ustası olan Qulam müəllim bir gün zəng vurub söylədi ki, - bəli, nə vaxtsa bu adda bir qadın vaxtilə bizim "Şərq qadını" jurnalı ilə əməkdaşlıq eləyib. Qulam müəllim məsləhət bildi ki, mən Hökumə xanımla əlaqə saxlayım, bu barədə bir şey bilsə-bilsə, bəlkə o bilə...

...Mən 20-30-cu illərdə "Şərq qadını" jurnalında çalışan rəhmətlik Hökumə Sultanova ilə əlaqə saxladım. Dedi ki, "Bəli, Fatma adında (ona Fatya deyiblərmiş) belə bir qız ya orda işləyib, ya da ki, jurnalla əməkdaşlıq eləyib (əgər əməkdaşlıq eləyibsə, yəqin ki, onun yazıları hardasa arxivdə qalmalıdır). Hökumə xanım onu da əlavə elədi ki, "sonra həmin qız deyəsən bir əcnəbiyə ərə getdi. sonra da Avropaya köçdü. Bu naməlum azərbaycanlı qız haqqında Hökumə xanım ondan artığını deyə bilmədi. Bu, məqalədə rast gəldiyim həmin Fatimə Rezayeva-Riza-zadə olmaya? Yadımdadı. mərhum kinoşünas Nazim Sadıqov köhnə qəzetlərdə həmin imza altında fransız rejissoru Mussinak haqqında məqalə görmüşdü. Və biz o vaxt bu barədə "Qobustan"-da məlumat vermişdik. Hər halda həmin o naməlum, soyadı soyadımdan olan kinoşünas mənim yadımdan çıxmamışdı. Bu yaxınlarda internetin köməyi ilə onun vaxtilə "Vestnik inostrannoy literaturı" jurnalında çap olunmuş 2 məqaləsini tapmaq mümkün oldu...

Həmin o yazılarla tanışlıqdan sonra nə qərara gəlmək olar? Birincisi budu ki, həmin qadın uzun müddət Parisdə yaşayıb və fransız paytaxtının teatr mühiti ilə yaxından tanışdır. Berlində isə yəqin ki, o nisbətən az ömür sürüb və yaşadığı müddətdə Piskator teatrının iki tamaşasını səhnədə görə bilib. Hər halda baxdığı o iki tamaşa haqqında da ressenziya yazıb. İkincisi, Fatimə xanım heç şübhəsiz ki, istər fransız, istər alman dillərinə mükəmməl bələdmiş. Çünki, dilləri yaxşı bilmədən baxdığı tamaşaları belə hərtərəfli təhlil edə bilməzdi. Üçüncü bir cəhət, - görünür, o xanım Avropada sovet üsul-idarəsinin icazəsi ilə açıq-aşkar ömür sürüb. Bu cür olmasaydı, Moskvada onun yazıları belə asanlıqla çap üzünə gəlməzdi: bundan əlavə, belə çıxır ki, istər Moskva teatrları, istər Qərb səhnə sənəti ilə yaxından tanışlıq onda əvvəldən varmış. Çünki, kommunist ideologiyasına sadıqlıq onun yazılarında açıq-aydın özünü biruzə verir. Ən nəhayət, dördüncüsü - Fatma Parisdə özünü heç də əyalətdən gəlmə xanım təki, hər şeyə heyran-heyran tamaşa edən bir xanım kimi tanıtmır. Əksinə, onun fransız teatr mühitinə çox ayıq gözlü və tənqidi münasibəti bir daha sübut edir ki, Fatimə Rezayeva-Riza-zadə gördüyü tamaşalara o dövrün müasir səhnə baxımından yanaşan, yüksək zövqlü, əsl sənətin dəyərini bilən bir peşəkar teatrşünas kimi yanaşır. Və yeri gəldikcə aşağı əyərli vodevil və məzhəkələrə tənqidi gözlə nəzər yetirməyi özünə borc bilir.

Mən Fatimə xanımın o yazılarını təqdim etməklə teatr ictimaiyyətinin diqqətini buna yönəltmək istərdim. Yeri gəlmişkən, onu da cavan teatrşünaslara təlqin edərdim ki, bu imza ilə daha yaxından maraqlansınlar, bəlkə bu müəllifin başqa yazılarını da tapıb ortaya çıxaralar. Hər halda Fatimə xanımın bu "sirrini" açılmalıdır, çünki bu minvalla 20-ci illərdə Avropa teatr mühiti barədə çox maraqlı təsəvvür yaradan həmyerlimizin özü barədə də daha geniş məlumat əldə edə bilərdik.

Bütün bunlara güvənərək, Fatimə Rezayeva-Riza-zadəni, yəqin ki, həmin dövrdə bizim ilk peşəkar teatrşünasımız saymaq olar.

Avqust 2011